

MUSTAQILLIK YILLARIDA MILLIY TARIXIY MEROSNI QAYTA BAHOLASH VA TARIXIY XOTIRANI TIKLASH JARAYONI

Sultonov Fayozbek Erkinboy o'g'li

Tarix yo'nalishi magistranti

University of Business and Science

Sultonovf033@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20562938>

Annotatsiya. Maqolada O'zbekiston mustaqilligi yillarida milliy tarixiy merosni qayta baholash va tarixiy xotirani tiklash jarayoni tarix fani nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Sovet davri mafkurasi ta'sirida bir tomonlama yoritilgan tarixiy voqealar, davlat arboblari va allomalar merosining xolis o'rganilishi, tarixshunoslikdagi yangi yondashuvlar masalalari yoritiladi. Shuningdek, moddiy va nomoddiy madaniy merosning muhofazasi, yodgorlik majmualari hamda muzeylarning tarixiy xotirani moddiylashtirishdagi roli, tarix ta'limining milliy ong shakllanishidagi ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so'zlar: tarixiy meros, tarixiy xotira, mustaqillik, tarixshunoslik, milliy ong, madaniy meros, yodgorlik, tarix ta'limi, milliy qadriyatlar

Аннотация. В статье с точки зрения исторической науки анализируется процесс переоценки национального исторического наследия и восстановления исторической памяти в годы независимости Узбекистана. Рассматриваются новые подходы в историографии, объективное изучение наследия выдающихся государственных деятелей и учёных, а также роль памятников и музеев в сохранении исторической памяти.

Ключевые слова: историческое наследие, историческая память, независимость, историография, национальное сознание, культурное наследие, памятник, историческое образование

Abstract. The article analyzes the process of reassessing the national historical heritage and reviving historical memory during the years of Uzbekistan's

independence from the perspective of historical science. It examines the objective study of historical events, the legacy of statesmen and scholars previously interpreted one-sidedly under Soviet ideology, and new approaches in historiography. The study also reveals the protection of tangible and intangible cultural heritage, the role of memorial complexes and museums in materializing historical memory, and the importance of history education in shaping national consciousness.

Keywords: *historical heritage, historical memory, independence, historiography, national consciousness, cultural heritage, monument, history education, national values*

1991-yilda O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligiga erishuvi xalqimiz hayotining barcha jabhalarida tub o'zgarishlarga zamin yaratdi. Ushbu o'zgarishlar ayniqsa tarix fani va tarixiy ong sohasida sezilarli namoyon bo'ldi. Sovet hokimiyati davrida hukmron mafkura ta'sirida milliy tariximiz ko'p hollarda bir tomonlama, sinfiylik nuqtai nazaridan yoritilgan, ayrim davrlar va tarixiy shaxslar esa atayin chetlab o'tilgan yoki noxolis baholangan edi. Mustaqillik tufayli xalqimiz o'zining haqiqiy tarixini, boy madaniy merosini va jahon sivilizatsiyasi taraqqiyotiga qo'shgan ulkan hissasini erkin va xolis o'rganish imkoniyatiga ega bo'ldi. Milliy o'zlik, madaniy meros va qadriyatlarni asrash zarurati O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ham o'z ifodasini topgan [1]. Tarixiy xotirani tiklash masalasi davlat siyosati darajasiga ko'tarilib, I.A. Karimovning «Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q» asari ushbu jarayonning mafkuraviy asoslarini belgilab berishda muhim rol o'ynadi [2].

Milliy tarixiy merosni qayta baholash va tarixiy xotirani tiklash mustaqillik davri tarix fanining markaziy vazifalaridan biriga aylandi. Bu jarayon nafaqat ilmiy, balki ijtimoiy ahamiyatga ham ega edi, zero o'z tarixini chuqur biluvchi xalqgina kelajagini ishonch bilan qura oladi. Mazkur maqolada mustaqillik yillarida milliy tarixiy merosni qayta baholash, allomalar va davlat arboblari xotirasining tiklanishi,

madaniy yodgorliklarning muhofazasi hamda tarix ta'limining rivojlanishi masalalari tarix fani nuqtai nazaridan tahlil qilinadi.

Mustaqillikning dastlabki yillaridanoq tarix fani oldida o'tmishni mafkuraviy qoliplardan xoli holda, ilmiy-tanqidiy asosda qayta o'rganish vazifasi qo'yildi. Avval "qoloqlik" yoki "feodal tarqoqlik" davri sifatida bir yoqlama talqin qilingan tarixiy bosqichlar yangidan tadqiq etila boshlandi. O'rta Osiyo xalqlarining qadimgi davlatchilik an'analari, ularning ilm-fan, savdo va madaniyat sohasidagi yutuqlari haqiqiy ilmiy bahosini topdi [3].

Bu davrda arxiv hujjatlari, qo'lyozma manbalar va arxeologik ma'lumotlar asosida ko'plab fundamental tadqiqotlar yaratildi. Manbashunoslik va matnshunoslik sohasida muhim ishlar amalga oshirildi: avval taqiqlangan yoki e'tibordan chetda qolgan tarixiy asarlar o'zbek tiliga tarjima qilinib, ilmiy muomalaga kiritildi. O'zbekiston Fanlar akademiyasi tarix instituti, sharqshunoslik instituti va boshqa ilmiy muassasalar tomonidan milliy tarixning turli davrlariga oid umumlashtiruvchi asarlar tayyorlandi. Tarixshunoslikda obyektivlik va tarixiylik tamoyillariga tayanish ustuvor yondashuvga aylandi.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, tarixni qayta baholash jarayoni o'tmishni ideallashtirish yoki bir tomonlama ulug'lash bilan adashtirilmasligi lozim edi. Aksincha, ilmiy jamoatchilik oldida tarixiy voqealarni dalillar asosida, xolisona va ko'p qirrali yoritish vazifasi turardi. Bu esa tarix fanida yangi metodologik izlanishlarni, jahon tarixshunosligi yutuqlaridan foydalanishni taqozo etdi.

Milliy tarixiy xotirani tiklashning eng yorqin yo'nalishlaridan biri ajdodlarimiz – buyuk allomalar, mutafakkirlar va davlat arboblari merosini qayta kashf etish bo'ldi. Muhammad al-Xorazmiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Ahmad al-Farg'oniy, Mirzo Ulug'bek kabi qomusiy olimlarning ilmiy merosi jahon fani xazinasiga qo'shilgan bebaho hissa sifatida e'tirof etildi. Imom al-Buxoriy, Imom at-Termiziy, Bahouddin Naqshband singari ulug' zotlarning ma'naviy merosi ham keng o'rganila boshlandi.

Davlatchilik tarixini tiklashda Amir Temur shaxsi va temuriylar davriga alohida e'tibor qaratildi. Sovet davrida "bosqinchi" sifatida soxta talqin qilingan bu buyuk davlat arbobi mustaqillik yillarida markazlashgan davlat asoschisi, ilm-fan va madaniyat homiysi sifatida o'zining haqqoniy tarixiy bahosini oldi. 1996-yilda Amir Temur tavalludining 660 yilligi YUNESKO doirasida xalqaro miqyosda keng nishonlandi, o'sha yili Toshkentda Amir Temur davlat muzeyi tashkil etildi [4].

Mustaqillik yillarida buyuk ajdodlarimiz xotirasiga bag'ishlangan ko'plab xalqaro va respublika miqyosidagi yubiley tadbirlari o'tkazildi. Bunday tadbirlar nafaqat ilmiy konferensiyalar va nashrlar bilan, balki yodgorlik majmualarini bunyod etish, ko'cha va muassasalarga ulug' zotlar nomini berish bilan ham hamohang olib borildi. Bu jarayon yosh avlodda o'z ajdodlari bilan faxrlanish, milliy iftixor tuyg'usini shakllantirishga xizmat qildi.

Tarixiy xotira tushunchasi zamonaviy tarix fanida atroflicha o'rganilgan. M. Halbwachs kollektiv xotira individual emas, balki ijtimoiy muhitda shakllanishini ilmiy asoslab bergan bo'lsa [5], J. Assmann madaniy xotira nazariyasini ishlab chiqib, uning jamoaviy o'zlikni saqlashdagi o'rnini ko'rsatib bergan [6]. Tarixiy xotirani moddiy shaklda saqlash va kelgusi avlodlarga yetkazishda moddiy madaniy meros – me'moriy obidalar, yodgorlik majmualari va muzeylar muhim o'rin tutadi. Fransuz tarixchisi P. Nora ta'biri bilan aytganda, bunday obyektlar "xotira joylari" (lieux de mémoire) bo'lib, jamiyatning o'tmish bilan ma'naviy aloqasini ta'minlaydi [7]. Mustaqillik yillarida O'zbekistonda noyob tarixiy obidalarni ta'mirlash va muhofaza qilishga davlat darajasida katta e'tibor berildi [8].

Samarqand, Buxoro, Xiva va Shahrisabz shaharlaridagi qadimiy me'moriy yodgorliklar ta'mirlanib, asl ko'rkiga keltirildi. Mazkur tarixiy shaharlar va ularning obidalari YUNESKOning Jahon merosi ro'yxatiga kiritilib, xalqaro miqyosda muhofaza ostiga olindi. Bu nafaqat milliy tarixiy xotirani mustahkamladi, balki O'zbekistonning boy madaniy merosini butun dunyoga tanitishga xizmat qildi [9].

Muzeylar tizimining rivojlanishi ham tarixiy xotirani saqlashning muhim omiliga aylandi. Yangi muzeylar tashkil etilishi, mavjudlarining ekspozitsiyalari

milliy tarix ruhida qayta tuzilishi keng jamoatchilikning o'z tarixi bilan tanishishiga imkon yaratdi. Shuningdek, nomoddiy madaniy meros – milliy an'analar, urf-odatlar, hunarmandchilik, og'zaki ijod va milliy bayramlar (jumladan, Navro'z)ning qayta tiklanishi xalqning tarixiy ildizlari bilan bog'liqligini tiklashda alohida ahamiyat kasb etdi. E. Hobsbawm va T. Ranjer ko'rsatganidek, milliy an'analar jamoaviy o'zlik va tarixiy xotirani mustahkamlovchi muhim ramziy vosita vazifasini bajaradi [10].

Tarixiy xotirani tiklash va milliy ongni shakllantirishda tarix ta'limi hal qiluvchi rol o'ynaydi. Mustaqillik yillarida umumta'lim maktablari, akademik litsey va oliy ta'lim muassasalari uchun tarix fanini o'qitishning yangi konsepsiyasi ishlab chiqildi. Yangi darsliklar va o'quv qo'llanmalari milliy tarixni xolis va ilmiy asosda yoritishga qaratildi.

Tarix ta'limining maqsadi yoshlarga shunchaki sana va voqealarni yodlatish emas, balki ularda tarixiy tafakkur, o'tmishni tahliliy idrok etish va undan saboq olish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat bo'ldi. O'quvchi va talabalarda o'z xalqi tarixiga hurmat, milliy qadriyatlarga sadoqat va ayni paytda umuminsoniy qadriyatlarni anglash tuyg'ularini tarbiyalash dolzarb vazifaga aylandi. Bunda tarix fani vatanparvarlik tarbiyasining muhim vositasi sifatida namoyon bo'ldi.

So'nggi yillarda raqamli texnologiyalarning ta'lim jarayoniga keng kirib kelishi tarixiy xotirani saqlash va o'rgatishning yangi imkoniyatlarini ochmoqda. Raqamlashtirilgan arxivlar, virtual muzeylar va elektron ta'lim resurslari tarixiy manbalarga keng jamoatchilik uchun qulay kirish imkonini yaratmoqda. Bu yo'nalish kelgusida alohida ilmiy tadqiqotlarni talab etadi.

Xulosa. Mustaqillik yillarida milliy tarixiy merosni qayta baholash va tarixiy xotirani tiklash jarayoni keng qamrovli, ko'p qirrali va izchil tarzda amalga oshirildi. Tarixshunoslikdagi mafkuraviy qoliplardan voz kechilib, obyektivlik va tarixiylik tamoyillariga asoslangan yangi yondashuvlar qaror topdi. Buyuk allomalar va davlat arboblari merosi haqqoniy bahosini topdi, madaniy yodgorliklar muhofaza ostiga olinib, muzeylar tizimi rivojlandi, tarix ta'limi esa yangi mazmun bilan boyidi.

Ushbu jarayonlar yagona maqsadga – xalqning tarixiy xotirasini tiklash, milliy ongini yuksaltirish va kelajak avlodlarga boy meros qoldirishga qaratilgan edi. Tarix fani nuqtai nazaridan bu o'tmish, hozir va kelajakni bog'lovchi uzluksiz ma'naviy jarayon bo'lib, milliy taraqqiyotning mustahkam poydevorini tashkil etadi. Kelgusi tadqiqotlarda raqamli texnologiyalar va zamonaviy ilmiy metodlardan foydalanish tarixiy merosni o'rganish va asrashning yangi ufqlarini ochib berishi shubhasiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023. – 80 b.
2. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. – Toshkent: Sharq, 1998. – 32 b.
3. O'zbekistonning yangi tarixi: 3 jildda. – Toshkent: Sharq, 2000.
4. Amir Temur va temuriylar davri tarixi: ilmiy maqolalar to'plami. – Toshkent, 1996.
5. Halbwachs M. On Collective Memory / Edited and translated by Lewis A. Coser. – Chicago: University of Chicago Press, 1992. – 254 p.
6. Assmann J. Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination. – Cambridge: Cambridge University Press, 2011. – 318 p.
7. Nora P. Les Lieux de mémoire: En 3 vol. – Paris: Gallimard, 1984–1992.
8. O'zbekiston Respublikasining «Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida»gi Qonuni. (Elektron resurs) – URL: <https://www.lex.uz>.
9. UNESCO Jahon merosi ro'yxati (Elektron resurs): Ichan qal'a (1990), Buxoro tarixiy markazi (1993), Shahrisabz tarixiy markazi (2000), Samarqand – madaniyatlar chorrahasi (2001). – URL: <https://whc.unesco.org>.
10. Hobsbawm E., Ranger T. (eds.) The Invention of Tradition. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983. – 320 p.